

Și niciunul dintre ei nu voia să intre acolo singur. Așadar, Hrușciiov și Bulganin au așteptat în camera bogyguarzilor în timp ce Beria și Malenkov s-au strecurat pe furiș ca să se uite la Stalin, înspăimântați să nu-l trezească. Bodyguarzii și-au amintit un detaliu caraghios: pantofii cei noi ai lui Malenkov scârțâiau, așa că acesta și i-a scos din picioare și i-a luat sub braț. Când cei doi bărbați s-au apropiat, l-au auzit pe Stalin sforăind ușor” (pp. 205-206).

Astfel, dictatorul își putea reveni în orice moment, iar cei patru ar fi putut fi găsiți vinovați din cauza faptului că au surprins dictatorul într-un moment de slăbiciune. În acest context, chiar dacă nu mărturiseau acest lucru, toți cei patru conștientizau că decesul lui Stalin „reprezenta singura garanție că nu aveau să mai fie epurări” (p. 207). Aceasta va surveni la 5 martie 1953, marcând o nouă etapă atât în istoria Uniunii Sovietice, cât și în istoria umanității.

Într-o epocă în care în Rusia se tipăresc calendare cu chipul lui Stalin, iar stocurile se epuizează în timp record, iar ambasadorii postează pe rețele de socializare citate din spusele dictatorului, încercând să atragă atenția asupra perenității viziunii staliniste, o biografie a lui Stalin este cât se poate de actuală. Poate mai ales această zonă a Europei, în care stalinismul a reprezentat un „epitaf” pus asupra vieților a milioane de oameni, interesul pentru o astfel de lucrare ar trebui să fie ridicat. Este datoria specialistului să tragă un semnal de alarmă asupra pericolului recrudescenței admirației față de personalități al căror rol nefast în istorie este relevat de toate cercetările istorice academice.

Pe lângă inovația academică a demersului întreprins, Oleg V. Hlevniuk oferă publicului larg o narațiune istorică de certă calitate, care demonstrează, fără puțință de tăgadă, criminalitatea regimului stalinism și rolul crucial jucat de Stalin în suprimarea a zeci de milioane de vieți omenești. Cu toate acestea, întrebarea retorică prin care autorul alege să își încheie lucrarea demonstrează că „ispita” totalitarismului stalinist este departe de a-și fi găsit antidot: „Se poate oare ca Rusia, în secolul XXI, să fie în pericolul de a repeta greșelile secolului XX?” (p. 450). O astfel de dilemă depășește sfera de competență a istoricului, deschizând calea către paliere distincte ale provocărilor vremurilor pe care le trăim. Este de datoria fiecărui cetățean în parte ca atunci când o anumită temă istorică îi stârnește interesul să se îndepărteze de lectura facilă a publicațiilor pseudo-academice și să parcurgă lucrări ale autorilor al căror „capital simbolic” este recunoscut de comunitatea academică. Acesta este și cazul lui Oleg V. Hlevniuk care, prin lucrarea „Stalin O nouă biografie a unui dictator”, răspunde atât exigențelor lumii academice, cât și curiozității publicului larg cu privire la viața uneia dintre cele mai cunoscute personalități ale istoriei.

Andrei AVRAM

Petre OPRIS, *Licențe străine pentru produse civile și militare fabricate în România (1946-1989)*, București, Editura Militară, 2018, 296 p.

În general, se poate aprecia că istoriografia românească post-decembristă a rămas deficitară în tratarea sistematică a *evoluciei* economice naționale de-a lungul celor patru decenii și jumătate postbelice. Exceptând lucrarea academicianului

Constantin Ionete, *Criza de sistem a economiei de comandă și etapa sa explozivă*, București, Editura Expert, 1993 și culegerea de studii coordonată de către Constantin Grigorescu, *Nivelul dezvoltării economico-sociale a României în context european*, București, Editura Expert 1993, la care putem adăuga la o distanță cronologică de două decenii, capitolul al IV-lea din sinteza profesorului Bogdan Murgescu *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iași, Editura Polirom 2011, pp. 315-463, realitățile și evoluțiile economice din România comunistă au fost tratate într-un mod destul de expeditiv.

Lucrarea de față reprezintă o primă abordare sistematică și amplă a domeniului licențelor străine obținute de statul român în perioada Războiului Rece. Această temă se află în strânsă legătură cu două probleme de maximă importanță privind istoria României comuniste, anume politica externă a statului și, respectiv, bilanțul economic al sistemului comunist, gradul său de eficiență și, în particular, situația concretă în care se afla România în anul 1989, în cadrul sistemului economic și comercial mondial. Autorul, născut la Craiova în anul 1968, militar de carieră, nu este la prima întreprindere pe tărâmul istoriei economice, el fiind între altele, editorul volumului *Industria românească de apărare. Documente (1950-1989)*, editura Universității Petrol-Gaze din Ploiești, 2007, distins cu premiul „General Radu R. Rosetti” acordat de către Fundația Culturală „Magazin Istoric”, în anul 2008. Volumul în cauză poate fi considerat ca un pas decisiv în orientarea autorului (și) spre istoria economică.

Demersul domnului Petru Opreș este structurat pe o schemă mixtă între cronologie și problematizare. Astfel, în primul capitol, destul de scurt și fără subcapitole, are ca obiect represiunea politică din România în primii ani ai regimului comunist (p. 11-32). Următorul se referă la evoluția industriei constructoare de autocamioane, tractoare și autoturisme de teren (p. 33-92), fiind cel mai amplu din lucrare. Proiectelor privind fabricarea autoturismelor Dacia și Olcit le este consacrat capitolul al treilea (pp. 93-125), în timp ce următorul, cel mai succint (pp. 127-145), are ca subiect fabricarea de locomotive și frigidere. Domeniul Aeronauticii beneficiază de un interes sporit din partea autorului, care îi dedică un număr sporit de pagini (p. 147-172, p. 173-203), axate pe aceeași problematică, urmărită în două etape cronologice succesive, momentul de inflexiune fiind plasat la jumătatea anilor '70. În consecință, penultimul capitol se intitulează *Industria Aeronautică între est și vest*, iar ultimul, *Proiectul Avionului IAR 95 și licențe militare chinezești și sovietice pentru România*. O absență notabilă este însă lipsa unui capitol consacrat industriei românești de calculatoare, începuturilor promițătoare ale acestui domeniu în România, primele realizări, stagiul de pregătire al lui Victor Toma în Marea Britanie (1966), acordul secret cu Franța (1968), colaborarea cu S.U.A. (1973), sub forma unui *joint-venture* (Rom-Control-Data)¹, apoi apariția și acumularea decalajelor pe acest plan, capital pentru evoluția economico-socială a întregii omeniri la cumpăna dintre milenii.

¹ https://jurnalul.antena3.ro/scanteia/special_felix_si_industria_romaneasca_de_calculatoare, consultat la 08.09.2018.

Portofoliul bibliografic al lucrării este unul deosebit de vast, complex și variat, reproducerea acestuia necesitând numai puțin de 23 de pagini (p. 241-263). Ampla bibliografie este deschisă de câteva zeci de fonduri, colecții sau documente diplomatice desecretizate, aflate în custodia a trei instituții arhivistice din S.U.A. Arhivele românești sunt reprezentate de trei fonduri din cadrul Arhivelor CNSAS și mai ales prin zece fonduri gestionate de către Arhivele Naționale Istorice Centrale, majoritatea provenind din Arhiva CC al PCR (citate constând în notele de subsol). Printre culegerile de documente, foarte numeroase și acestea, remarcăm prezența a trei volume în limbi străine, două în engleză (S.U.A.) și unul în limba rusă. Dintre volumele de memorii incluse în lista bibliografică, se remarcă, prin citările mai frecvente, cel semnat de către fostul demnitar comunist Ștefan Andrei. La secțiunea consacrată surselor de presă, putem remarca ponderea substanțială a surselor britanice și a textelor de presă consultate prin intermediul internetului, dar și existența unui amalgam între textele provenite din presa vremii și cele din perioada post-decembristă. În mod curios volumul, semnat de Vladimir Tismăneanu, *Lumea secretă a nomenclaturii. Amintiri, dezvoltări, portrete* nu este inclus în categoria lucrărilor memorialistice, și îl regăsim printre lucrările generale. Categoria studiilor, articolelor și comunicărilor științifice include titluri inserate pe circa șapte pagini (pp.255-261), dintre care prima pagină conține titluri în limba engleză, dar și unul în limba poloneză, citat la pagina 128. Pe lângă câteva zeci de site-uri și bloguri bibliografia mai include și două surse insolite, sub titulatura generică *Filme artistice și materiale video*, anume faimosul monolog *Toma și șopârla* și filmul german *Der Staat gegen Fritz Bauer* (Statul împotriva lui Fritz Bauer), despre care însă nu se oferă nici o indicație privind datarea (p.263).

Notele de subsol nu se rezumă, nici pe departe la trimiteri bibliografice propriu-zise, ele conținând adesea foarte multe informații și detalii colaterale textului propriu-zis (ex.: nota 1 de la p. 16 și nota 5 de la p. 52-53), precum și, uneori, ipoteze ale autorului (ex.: nota 1 de la p. 20). Unele informații, aprecieri și citate inserate în notele de subsol au o mai mare valoare decât sugerează includerea lor acolo. Astfel la pagina 36, la nota 4 este reproducă opinia foarte critică exprimată de către Gheorghe Gheorghiu Dej, la finele lui 1963, într-o plenară a Biroului Politic, în privința ideilor lui Hrușciov, de coexistență pașnică, incluzând competiția și schimburile comerciale cu statele capitaliste: „ne găsim într-o competiție nedeclarată cu țările socialiste. Să lăsăm dracului întrecerea cu capitalismul, că-l umplem de devize, de comenzi!”. Tot atunci conducătorul comunist român exprimă o apreciere șocantă privind economia centralizată: „Ce să facem dacă suntem un stat centralizat? În capitalism, lucrurile acestea se petrec mult mai simplu decât la noi, mult mai simplu. Dacă nu știu să lucreze bine, dau și faliment. Mare nenorocire nu este, în locul lui vin zece, noi însă nu putem să dăm faliment, pentru că avem monopol. Și-i zicem: «Vrei să iei asta, bine! Nu, du-te în colo!»”. Concluzia lui Dej șochează dacă o contrapunem cu imaginea pe care propaganda comunistă a încercat să o cultive despre capitalism, ca o lume în care falimentele și concedierile se țin lanț și nu au nici un remediu de substanță. Există și note de subsol care conțin informații lipsite de trimiteri bibliografice, cum ar fi mai multe note de la paginile 133-134, unde sunt inserate câteva liste de prețuri, foarte utile, de altfel, cititorului.

În privința eficienței de ansamblu a industriei grele românești, consumatoare de materii prime, și a situației existente la momentul 1989, deosebit de relevant ni se pare citatul de la pagina 124, din memoriile lui Ștefan Andrei: „minereul de fier, importat din Brazilia, la un preț de 13 dolari tona, era adus în România cu prețul a încă 17 dolari tona pentru transport, până la Constanța. Deci, Brazilia introducea în furnal o tonă de minereu de fier cu 17 dolari mai ieftină (de 2,5 ori mai ieftină, n.n.)”. Exemplu foarte sugestiv oferit de Ștefan Andrei trebuie comparat și coroborat cu aprecierile lui Marvin R. Jackson, conform căruia România pierdea câte 25 de dolari la fiecare tonă de produse rafinate din petrol vândute în Occident, comparativ cu prețul plătit pentru țițeiul importat².

Pe lângă dificultățile în achiziționarea de materii prime, industria grea a României socialiste se confrunta și cu lipsa piețelor de desfacere, mai ales din cauza calității necorespunzătoare a produselor (tractoare, autocamioane, autoturisme) ceea ce a generat numeroase refuzuri la export, produsele fiind în cele din urmă livrate pe piața internă (p. 120, 121). Și în această situație, în anul 1989 tractoarele agricole nu erau folosite la capacitatea normală, din cauza penuriei de combustibil. Astfel, unor președinți de C.A.P.-uri din județul Argeș, care solicitau motorină pentru tractoare și combine în vederea efectuării diverselor lucrări agricole, eșaloanele superioare le recomandau să folosească animale de tracțiune, pentru a economisi combustibilul³.

Produse necorespunzătoare calitativ generau disfuncționalități și în economia națională. Astfel, în primăvara anului 1989, 32 de utilaje pentru realizarea cutiilor de viteză livrate de către IMUA București către uzinele de la Craiova și Colibași, s-au dovedit nefuncționale ceea ce a avut ca efect amenințarea lui Nicolae Ceaușescu din 5 mai 1989 privind (re) instituirea pedepsei capitale pentru sabotaj economic, ca în anii stalinismului. (p. 116, 240). De asemenea, autorul menționează greutățile ivite în vara anului 1989 (deci, după mult trâmbișata achitare integrală a datoriei externe), în asigurarea salarizării muncitorilor de la Olcit Craiova (p. 110, nota 3). Fenomenul era însă mult mai amplu decât se înțelege din lucrarea autorului.

La finalul investigației sale, Petre Opreș apreciază că „licențele pe care autoritățile române le-au cumpărat din străinătate au fost benefice până la un anumit punct pentru statul român, însă nu au salvat de la faliment regimul instaurat de sovietici în România în anul 1945.” (p.214). Concluzia autorului privind aviația militară ar putea fi extrapolată și la nivelul general al economiei naționale: „s-a dorit și s-a muncit foarte mult în România însă posibilitățile tehnice și intervențiile politice în programul de dezvoltare nu au fost la fel de eficiente ca în alte state.” (p. 207). Cauzele profunde ale rezultatelor efemere și slabe în raport cu intențiile și eforturile rezidă în caracterul intrinsec al regimului comunist, care generează blocarea spiritului creator al oamenilor obișnuiți, lipsa de motivare personală a elitelor, infatuare, nesăbuiță, voluntarism și inflexibilitate la nivelul conducerii politice atotputernice (p. 214). În general, autorul confirmă aprecierile altor specialiști despre lipsa de

² Apud Bogdan Murgescu (2011) *Români și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iași, Polirom: 394.

³ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale-Argeș, fond *Uniunea Județeană a Cooperativelor Agricole de Producție*, dosar nr. crt. 1/1989, f. 41-44, 63-72.

eficiență și viabilitate a comunismului ca sistem economico-social, prin anihilarea motivației individuale, inhibarea spiritului creativ și inovator, dar mai ales prin excesul de voluntarism, dirijism și egalitarism.

Pe lângă textul propriu-zis, concluzii (p.205-215) și bibliografie, lucrarea mai include un cuvânt înainte (p.7,8) semnat de prof. univ. Aurel Pentelescu, o notă asupra ediției (p.9,10), o anexă documentară (p.217-220), o cronologie (p. 221-240), un scurt rezumat în limba engleză (p.265-266), un foarte util indice de nume de persoane (p. 267-275), precum și o serie de ilustrații (p. 277-296, constând atât în fotografiile propriu-zise, cât și în fotocopiile ale unor importante documente de arhivă).

Nu putem încheia recenzia de față fără a zăbovi puțin asupra unei aserțiuni a prefațatorului Aurel Pentelescu, anume „Lucrarea nu este o pledoarie (subversivă?) pentru reindustrializarea României” (p. 7), în care este reluat, în mod subliminal, dar transparent, un clișeu larg răspândit printre românii cu pregătire intelectuală medie, acela că nivelul de dezvoltare al unei țări este dat în primul rând de gradul de industrializare. Este ignorat faptul că, în ultimele decenii ale secolului trecut, întreaga omenire, începând cu marile puteri economice capitaliste, a traversat un proces pe care Jean Jaques Servan Schreiber, Alvin Toffler și alții îl numeau, încă de prin 1980 „dezindustrializare”. Din acest termen nu se înțelegea revenirea la economia agrară, ci deplasarea accentului spre sectorul terțiar (servicii), proces accelerat în urma revoluției tehnico-științifice (automatizare, informatizare, robotizare, etc.) și a crizei energetice. În prezent, putem constata faptul că România are o structură economică în general adaptată începutului de secol XXI, din punctul de vedere al ponderii industriei în PIB și în ocuparea forței de muncă, o problemă veritabilă fiind reprezentată de procentul mare din forța de muncă implicat ca angajat în agricultura de subzistență.

Pe ansamblu, putem aprecia că demersul domnului Petre Oprea reprezintă o sinteză de pionerat în domeniu, având la bază un consistent și variat suport documentar. Lucrarea acoperă aproape întreaga problematică enunțată în titlu, cu excepția, notabilă, ce-i drept, a domeniului industriei calculatoarelor, dar și cu numeroase depășiri, dintre care marea majoritate sunt benefice din punct de vedere al informației și al cercetării, ici-colo însă și cu unele divagații inutile.

Marius MOTREANU

Cosmin POPA, *Intelectualii lui Ceaușescu și Academia de Științe Sociale și Politice (1970-1989)*, București, Litera, 2018, 352 p.

Volumul recent al lui Cosmin Popa aduce în discuție un subiect dificil și sensibil: relația dintre intelectuali și puterea politică în timpul regimului comunist din România. Cercetător în cadrul Institutului de Istorie „Nicolae Iorga”, cunoscut publicului specializat pentru cercetările sale despre istoria postbelică a spațiului est-european, autorul a mai publicat în decursul anilor capitole din această carte sub forma unor studii și articole separate. Cu toate acestea, demersul de față este unul necesar și util, miza lui fiind mai degrabă aceea de a oferi o încadrare teoretică și metodologică mai amplă și mai sistematică, dar și de a contextualiza mai pe larg